

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1959.2.05>

XVII SAJANDI MÜNTIDE LEID PIRITA-KLOOSTRIMETSAST

V. SÕERD

Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloomuuseumi kogudesse on koon-
datud terve rida viimaste aastakümnete jooksul esinenud mündileide,
mida seni ei ole kirjanduses käsitletud, kuid millede kohta nüüd haka-
takse ülevaateid avaldama vastavalt nende läbitöötamise käigule.

Käesolev kirjutis käsitleb üht XVII sajandisse kuuluvat aaret, mille
üsna juhuslikult leidis grupp Tallinna Pedagoogilise Instituudi üliõpilasi
23. mail 1954. Kõnesolevas leius on 43 hõbemünti kogukaaluga 328,40
grammi. Nende hulgas on Rootsi valitsejate Karl XI ja Karl XII margad
ja öörid ning Lääne-Euroopa XVII sajandi taalrid. Hilisem münt kannab
aastaarvu 1700, seega on tõenäoline, et aare peideti Põhjasõja ajal.

Leiukoht asub Tallinna linna piirides Pirita-Kloostrimetsa ringteel
oleva Lükati kurvi lähedal ca 13 meetri kõrgusel jõekaldal. Nõlvak on kae-
tud võrdlemisi tiheda põõsastiku ja rohukattega. Põõsaste vahelt viib alla
liivane rada, mille äärest ühe põõsa alt avastatigi umbes 25 cm sügavu-
sest korrapäraselt laotud ja hästi säilinud hõbemündid. Mingisuguseid
pakendijäänuseid ja muud ei avastatud.

Muuseumi töötajate poolt teostatud järelkaevamistel ei leitud midagi
täiendavat.

LEIU KOOSSEIS

SAKSA-ROOMA RIIK

1. AUSTRIA, TIROOL.

Ertshertsog Leopold (1619—1632), taaler aastast 1621. Miller, lk. 111; Mon. arg., lk. 68, nr. 3—2.

Av.: ♁LEOPOLDVS·D·G·ARCHID·AVSTRIAE·DVX·BVRG·S·CAES·M·TIRIOLI

Rev.: ARCHIDVX·GVBERNATOR·PLENARIVS·COMES·TIROLIS

[Leopoldus Dei Gratia Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Sacrae Caesareae Majestatis Et Reliquorum. Archiducum Gubernator Plenarius Comes Tirolis.]

Märkus: Vasakul, 1,5 mm servast, läbipuuritud auk.

Tahv. I: 1.

2. FRANKFURT MAINI AARES.

Ferdinand II (1619—1637), taaler aastast 1623. Fellner, tahv. 19: 382°.

Av.: ♁FERDINANDVS·II·D·G·ROM·IMP·SEMP·AVGVST·1623

Rev.: *MONETA·NOVA·REIPVB·FRANCOFVRTENSIS

[Ferdinandus Secundus, Dei Gratia Romanorum Imperator Semper Augustus. Moneta Nova Reipublicae Francofurtensis.]

Tahv. I: 2.

3. AUSTRIA-BOOMI.

Ferdinand II (1592—1618—1637), Kuttenberg, 1/2 taalrit aastast 1623.

Miller, lk. 117; Mon. arg., lk. 119, nr. 3—2; Schulthess, nr. 889.

Av.: FERDINANDVS·II·D·G·R·IM·S·A·G·H·BO·REX

Rev.: ARCHIDAVST·DVX·BVRG·MAR·MO·1623

[Ferdinandus Secundus, Dei Gratia Romanorum Imperator Semper Augustus, Germaniae, Hungariae, Bohemiae Rex. Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Marchio Moraviae.]

Tahv. I: 3.

¹ Caspar Ayrer, mündimeister 1618—1625.

² Sebastian Hölzl von Sternstein, mündimeister 1620—1632.

4. BÖÖMI.

Ferdinand II (1617—1637), Praha, taaler aastast 1624.
Miller, lk. 119; Donebauer, lk. 207, nr. 2199.

Av.: FERDINANDVS II D G R I M S A G H B O R E X

Rev.: ARCHID AVSTR DVX (X) BVRG MAR MOR 1624

Tekst nagu nr. 3.

Tahv. I : 4.

5. BOUILLON.

Ferdinand Baierist (1612—1650), Hasselt, topelt testone (1/2 taalrit) aastast 16.. (kulunud).
Chestret, tahv. XLII : 591.

Av.: FERDINANDVS D G ARCHICOL PRIN ELECT

Rev.: EPIS ET PRIN LEO VTRI BAV ET SVPR BVLDVX *

[Ferdinandus, Dei Gratia Archiepiscopus Coloniensis Princeps Elector, Episcopus Et Princeps Leodiensis, Utriusque Bavariae Et Supremus Bullionensis Dux.]

Rev.: Vapi külgedel kroonitud tähed F-B⁵.

Tahv. II : 5.

6. UNGARI.

Leopold I (1657—1705), Kremnitz, taaler aastast 1692.
Miller, lk. 191; vrd. ka Szechenyi, tahv. 45 : 1.

Av.: LEOPOLDVS D G ROI S AVG GER HV B O R E X

Rev.: ARCHIDVX AVS DVX BVR MAR MOR CO TY 1692

[Leopoldus Primus, Dei Gratia Romanorum Imperator Semper Augustus, Germaniae, Hungariae, Bohemiae Rex. Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Marchio Moraviae, Comes Tyrolis.]

Rev.: Riigisümbol — kahepeaga kotkas valitsuskepi ja riigiõunaga, millele all K ja B⁷.

Tahv. II : 6.

7. HISPAANIA MADALMAAD.

Albert ja Elisabeth (1598—1621), Tournai, taaler aastast 1616(?).
Mon. arg., lk. 191, nr. 2—2; Heiss III, tahv. 189 : 47.

³ H. B. Suttner, mündimeister 1623—1625.

⁴ Hasselti (Kirde-Belgia) mündikoja märk.

⁵ Ferdinand de Bavière, Lüttichi piiskop.

⁶ Vapikilp ja madonna lapsega esikülje teksti sees on iseloomustavaks Ungari taalritele.

⁷ Kremnitzi mündikoja märk.

Av.: ALBERTVS·ET·ELIS·AB·ET·DEI·GRATIA

Rev.: ARCHID·AVST·DVCE·SVRG·DOM·TORN^{z1. G 1. G}

[Albertus Et Elisabet Dei Gratia. Archiduces Austriae, Duces Burgundiae Domini Tornaci.]

Tahv. II : 7.

ROOTSI

Karl XI (1660—1697)

8. 2 MARKA AASTAST 1664.

Av.: Rindkuju vasakule, kergelt laineline juus langeb vasakule õlale. Peas kuuest lehest viie marjaga loorberipärg, kinnitatud kukla taha paelaga, mille otsad ripuvad alla. Soomusrüü väikese kraega, mis meenutab äärist (poorti) ja ulatub õlani, kus lõpeb kaunistusega (15 väikest rõngast). Rõngaste alt ripuvad üle õla viis lõhestatud siilu.

CAROLVS·REX·SVEGIAE

Rev.: Rootsi kolm vapikrooni, tüüp^a. Mõlemal pool alumist krooni aastaarv^b. Allääres nominaal^c, mille vahel mündimeistri nimetähed **IK**^s

b 16 64

c ·III· M·

Vrd. H., lk. 30, nr. 120, 122; lk. 26, nr. 2.

9. 2 MARKA AASTAST 1683.

Av.: Rindkuju paremale, lokkis pikk juus^d langeb õlgadele. Soomusrüü krae 3—1 punktiga (naelaga)^e, mantel voltidena üle parema õla.

Tekstis viis punkti: CAROLVS·XI·DG·REX·SVE.

Rev.: Rootsi kolm vapikrooni, tüüp^f, aastaarv ja **2·M·** allääres monogrammina D F g⁹.

H., lk. 73, nr. 362.

g

⁸ Isak Kock, mündimeister 1659—1664.

⁹ Daniel Faxell, mündimeister aastast 1672. Algul asetab müntidele D F, alates aastast 1683 aga monogrammi.

10.—12. 2 MARKA AASTAST 1694 JA 1696 (2).

h

Av.: Erinevuseks eelmisest mündist on soomusrüü krael 3—1—3 punkti (naela)^h, mantlil rohkem kurde, juus otsaeest üles kammitud.ⁱ

CAROLVS·XI·D·G·REX·SVE.

j

Rev.: Nagu nr. 9, ainult allääres monogrammina A S^j ¹⁰.

Märkus: 1696. a. müntidel on juuksekiharates väike erinevus.^k

H., lk. 78, nr. 411.

13. 1 MARK AASTAST 1688.

l

Av.: Soomusrüü krael 3—1—3 punkti (naela)^l, soeng^m ja tekstis 5 punkti.

Märkus: Ulaservas ruudukujuline läbilöödud auk.

Rev.: Vapikroonidⁿ, aastaarv, I·M^o ja A S monogrammina.

14. 1 MARK AASTAST 1690 on nagu nr. 13, kuid tekstis kuus punkti, krael keskjoon kahekordne ja nominaalpunktideta.

Vrd. H., lk. 86 ja 87, nr. 446, 448.

15.—30. 5 ÖÖRI AASTAST 1690, 1691(6), 1692(2), 1693(2), 1694(5).

Av.: Keskkel kaks kokkupõimitud C, mille kohal kuninga-kroon^o, monogrammi all aastaarv.

DOMINVS·PROFECTOR·MEVS

Tekst: _____·MEVS

_____·MEVS.

Vrd. H., lk. 107, nr. 620—623.

Rev.:

¹⁰ Anders Strömner, mündimeister 1684—1699.

31.—32. 4 ÖÖRI AASTAST 1669(2).

Av.: C, mille kohal kuningakroon 4—3—3—4 kaarjoo-
nega p. Kahe pärlsööri vahel tekst:

DOMINVS·PROTECTOR·MEVS

Rev.: Vapikroonid, mille all monogrammina FIRST^r ¹¹.
Kahe pärlsööri vahel:

FYRA·ÖRESÖLFWERMINTANO·1669 *
.....ANO1669*

Vrd. H., lk. 93, nr. 486, 483, 485.

33. 4 ÖÖRI AASTAST 1677.

Av.: C + kroon,^s mis erinev eelmisest.
Kahe pärlsööri vahel tekst:

DOMINVS·PROTECTOR·MEVS

Rev.: Vapikroonid,^t nende all monogramm D F.

FYRA·ÖRE·SÖLFWER·MYNT·1677 *

Märkus: Tähed tekstis väiksemad ja ebaühtlaselt paigu-
tatud.

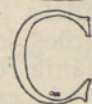

34. 4 ÖÖRI AASTAST 1681.

Av.: Kroon, samuti monogramm C^u erineb eelmisest.
Vrd. H., lk. 104 LX^b.

Rev.: Nagu nr. 31—32, kuid FYRA·ÖRE·SÖLFWER·MYNT·1681 *

Allääres monogramm D F.

Karl XII (1697—1710)

35.—37. 5 ÖÖRI AASTAST 1699(3).

Av.: Nagu nr. 15—30.

Tekst nr. 35: DOMINVS·PROTECTOR·MEVS.

Märkus: Kroon on ühendatud monogrammiga.

Tekst nr. 36: DOMINVS·PROTECTOR·MEVS.

Märkus: Kroon + monogramm $\frac{1}{2}$ mm allpool kui teistel müntidel.

¹¹ Christopher Conradi (Khunrad), mündimeister 1669—1672.

Tekst nr. 37: **DOMINVS·PROTECTOR·MEVS.**

Märkus: Kroon ja aastaarv monogrammist ühekaugusel.

Rev.: Nagu nr. 15—30.

38.—43. 5 ÖÖRI AASTAST 1700(6).

Av.: Nagu nr. 35—37.

Tekst nr. 38 ja 39: **DOMINVS·PROTECTOR·MEVS.**

Märkus: Monogramm on kroonile lähemal kui aastaarv monogrammile.

Tekst nr. 40 ja 41: **DOMINVS·PROTECTOR·MEVS.**

Märkus: Monogrammi ja krooni vahe on 1 mm, aastaarv on ühendatud ringkirja tähtedega.

Nr. 41: Allservas läbilöödud auk.

Tekst nr. 42 ja 43: **DOMINVS·PROTECTOR·MEVS.**

Märkus: nr. 42-1 kroon ja aastaarv monogrammist ühekaugusel, aastaarvu viimane 0 on ühendatud sõna P R O T E C T O R esimese R-ga.

Rev.: Nagu nr. 15—30, ainult mündimeister H Z¹².

Nagu näeme, on mündid küllaltki erinevad. Eriti väärib tähelepanu ainult Rootsi öörde ja Lääne-Euroopa taalrite esinemine ühes leius, sest analoogilisi leide pole seni meie territooriumil avastatud. Rootsi münte esineb meil leidudena enamasti ainult omaette, samuti koos Vene, Poola ja Liivimaa müntidega. Selliseid segaleide on meie kogus õige mitu, nii XVI kui ka XVII sajandist. Taalreid on esinenud segaleidudes üksikuid, näiteks 1924/25. a. Viljandimaalt Oisu vallast (praegu Abja rajoon) leitud aardes, kus Vene, Poola ja Liivimaa müntide (54 tk.) hulgas oli üks Hispaania reaali; 1925. a. Võrumaalt Urvaste kihelkonnast Poore as. (praegu Antsla rajoon) leitud aardes (212 tk.) oli 1 Hollandi taaler ja 1 Hispaania reaali; 1936. a. Pärnumaalt Häädemeeste vallast (praegu Kilingi-Nõmme rajoon) leitud suuremas aardes (3335 tk.) oli peale Poola, Liivimaa ja Vene müntide üks Madalmaade taaler ja kolm Hispaania reaali.

Viimastel aastatel leitud aaretest võiks nimetada 1953. a. Tõrva rajoonist Riidoja k/n. leitud aaret, milles Poola, Liivimaa ja mõningate Rootsi müntide hulgas on 1 Braunschweig-Lüneburgi taaler ja 1 Hispaania reaali. 13. juunil 1958 avastati Pärnu rajoonis Uulu k/n. «Kommunisti Lipu» kolhoosi maa-alal järjekordne huvitav XVII sajandisse kuuluv aardeleid, milles oli 105 hõbemünti. Lääne-Euroopa taalrite ja pooltaalrite hulgas leidus siin 7 Rootsi, 1 Poola ja 1 Liivimaa münt ning lisaks neile 1 hõbesõrmus, 20 merevaigust ja 30 klaasist helmest. Aare on tõenäoliselt peidetud Põhjasõja ajal. Leid säilitatakse Pärnu Rajoonidevahelises Koduloomuuseumis.

Läti NSV territooriumilt leitud aaretes esineb taalreid sagedamini ja arvukamalt. Nende hulgas on ka leide, kus Lääne-Euroopa taalrid figureerivad koos Karl XI ja Karl XII müntidega. Neis leidudes on aga ka Poola münte. Nii näiteks 1935. a. Riia maakonnast Rembati vallast (praegu

¹² Hendrik Zedritz, mündimeister 1700—1706.

Ogre rajoon) leitud aardes (24 tk.) oli 2 taalrit ja 1933. a. Riia maakonnast Viskali vallast (praegu Pljaviini rajoon) leitud aardes (80 tk.) — 40 Lääne-Euroopa riikide taalrit.¹³

Ka Leningradi Riikliku Ermitaaži rikkalikes mündikogudes on üks sellise koosseisuga leid. Pirita-Kloostrimetsa leiule analoogilisi ei ole meie vabariigi teiste muuseumide, samuti ka Riia Riikliku Ajaloomuuseumi ega Leningradi Riikliku Ermitaaži kogudes.¹⁴

Käsitletaval ajajärgul olid Rootsi riigi mündid Baltimaail käibivaiks rahaühikuiks. Taaler aga oli paljudes Euroopa maades XVII sajandil tähtsaimaks kaubandusmündiks, seda just Madalmaade ulatusliku kaubanduse tõttu Läänemerel, ning etendas olulist osa ka Baltimaade rahakäibes.

Ainult taalreist koosnevaid leide on meil teada üks 1936. aastast Iisakust, milles oli üle 200 taalri ajavahemikust 1586—1646. Neist 40 on praegu ENSV TA Ajaloomuuseumi mündikogus. Taalreid on leitud mõnel juhtudel ka üksikuna. Kuna käsitletud leius esinevad taalrid koos Rootsi valitsejate Karl XI ja Karl XII markadega ja ööridega, siis võime järeldada, et Lääne-Euroopa riikide taaler kuulus ka veel XVIII sajandi algaastail siinsesse rahasüsteemi, omas kohaliku maksuvahendi iseloomu ja oli teiste müntidega võrreldes püsivamaid käibevahendeid.

KIRJANDUS

H. — B. Holmberg, Isidor Adolf Bonniers samling Carl XI-s mynt, Stockholm, 1931. Mon. arg. — Catalogue des monnoies en argent du Cabinets Imperial. Vienne, MDCCLXIX.

Donebauer, M. Sammlung Böhmischer Münzen. Prag, 1888.

Miller — Dr. Viktor v. Miller zu Aichholz, Österreichische Münzprägungen 1519—1918. Wien, 1920.

Fellner — Die Münzen von Frankfurt am Main, Fr. A. M., 1896.

Schulthess — Schulthess-Rechberg, Thaler Cabinet. Wien, 1840.

Heiss — A. Heiss, Descripcion general de las Monedas Hispano-Christianas III. Madrid, 1869.

Szechenyi, Numorum Hungariae. Pest, 1807.

Chestret — J. de Chestret de Haneffe, Numismatique de la principaute de Liège, 1887.

*Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Ajaloomuuseum*

Saabus toimetusse
9. V 1958

КЛАД МОНЕТ XVII ВЕКА ИЗ ПИРИТА-КЛООСТРИМЕТСА БЛИЗ ТАЛЛИНА

В. М. Сыэрд

Резюме

Описываемый клад серебряных монет XVII в. был найден весной 1954 г. в Пирита-Клоостриметса близ Таллина. Место находки расположено на высоком берегу реки Пирита, приблизительно в 13 метрах от уровня воды, недалеко от моста Люкати.

Клад содержит 43 монеты общим весом 328,40 грамма, из них тридцать шесть

¹³ Andmed saadud Läti NSV Riikliku Ajaloomuuseumi teaduslikult töötajalt R. Zepitelt.

¹⁴ Riikliku Ermitaaži kogudes on XVII sajandi aare, mis avastati 1936. a. Pulkovos ja milles on suure koguse (1471 tk.) Vene müntide hulgas 40 Lääne-Euroopa riikide taalrit. (M. Г. Спасский. Денежное обращение в Московском государстве с 1533 г. по 1617 г.).

шведских монет и семь западноевропейских талеров. Самой ранней монетой в кладе является талер 1621 г., периода великого герцога Леопольда (1619—1632), наиболее поздними — шведские эры 1700 г., правления Карла XII. На основании этих данных можно заключить, что клад был зарыт в период Северной войны.

Следует обратить особое внимание на наличие западноевропейских талеров в одном кладе со шведскими монетами Карла XI и Карла XII.

В нашей республике довольно часто встречаются клады, состоящие только из шведских монет, но бывают и смешанные клады, в которых рядом со шведскими фигурируют русские, польские и ливонские монеты. В таких смешанных кладах встречаются и талеры. Кладов, аналогичных находке Пирита-Клоостриметса, нет ни в фондах музеев Эстонской ССР, ни в фондах Музея истории Латвийской ССР и Государственного Эрмитажа.

Рассматриваемый клад показывает, что талер многих европейских государств входил в систему денежного обращения Эстонии еще в начале XVIII в. Это свидетельствует о длительности обращения талеров по сравнению с любыми другими монетами.

*Исторический музей
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
9 V 1958

EIN MÜNZFUND DES 17. JAHRHUNDERTS AUS PIRITA-KLOOSTRIMETSA

V. Sõerd

Zusammenfassung

Im Frühling 1954 wurde bei Tallinn am Rundwege Pirita-Kose-Kloostrimetsa unweit der Brücke Lükati auf einer Anhöhe, ungefähr 13 Meter vom Flussufer ganz zufällig ein kleiner Silberschatz gehoben. Der gesamte Schatz enthält 43 Münzen und wiegt 328,40 Gramm.

Der Fund besteht aus 36 schwedischen Münzen und sieben westeuropäischen Talern aus dem 17. Jahrhundert. Die älteste Münze ist ein Taler 1621 vom Grossherzog Leopold (1619—1632), die jüngste ein schwedisches Fünfstück 1700, aus der Zeit Karls XII. Die Niederlegungszeit fällt also in die Zeit des Nordischen Krieges.

Funde solchen Bestandes sind in unserer Republik bisher nicht vorgekommen. Schwedische Münzen kommen in unseren Funden ziemlich reichhaltig vor, doch meist alleine, öfters auch im Zusammenhang mit polnischen, russischen und livländischen Münzen.

Solche gemischte Funde enthalten vielfach auch Taler. Schätze wie der oben beschriebene, d. h. nur aus schwedischen Münzen und Talern bestehend, sind bisher unbekannt sowohl im Historischen Museum der Lettischen SSR als auch in der Ermitage zu Leningrad.

Der Fund ist einigermassen bemerkenswert, da er den Taler als Zahlungsmünze in Estland noch im Anfange des 18. Jahrhunderts bestätigt. Wir können hiermit einen dauernderen Umlauf des Talers im Vergleich mit anderer Münze annehmen.

*Historisches Museum
der Akademie der Wissenschaften der Estnischen SSR*

Eingegangen
am 9. Mai 1958